

Paweł Mąkosa

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID 0000-0002-4664-7024

Helena Słotwińska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID 0000-0003-4473-3735

Janusz Mariański

Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Lublinie, ORCID 0000-0002-0620-8000

Marta Buk-Cegiełka

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID 0000-0002-0324-7418

Radosław Rybarski

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID 0000-0002-5428-4585

Wpływ nauczania religii na religijną wiedzę i wiarę uczniów. Analiza opinii młodzieży¹

Abstrakt: Pogłębianie wiedzy religijnej oraz wiary w Boga stanowi główne zadanie dla nauczania religii w ujęciu konfesyjno-katechumenalnym, jakie funkcjonuje w Polsce. Często jednak uważa się, że zadania te nie są realizowane w wystarczającym stopniu. W niniejszym artykule podjęto próbę zbadania tego problemu z perspektywy uczniów. W tym celu przeprowadzono analizę opinii młodzieży szkół ponadpodstawowych, pozyskanych podczas ogólnopolskich badań ilościowych. Młodzież sama oceniała, czy i w jakim stopniu udział w lekcjach religii pozytywnie wpływa na jej wiedzę religijną oraz wiarę. Na podstawie analizy tych opinii sformułowano wnioski edukacyjne i pastoralne oraz podjęto próbę znalezienia rozwiązań dla zdiagnozowanych wyzwań.

Słowa kluczowe: edukacja religijna, wiedza religijna, wiara religijna, socjologia religii, katecheza

¹ Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” nr projektu Nds/537097/2022/2022 kwota dofinansowania 780 538 zł, całkowita wartość projektu 780 538 zł.

1. Wstęp

W badaniach nad religijnością wiedza religijna stanowi jeden z wymiarów tego zjawiska, który „wiąże się ściśle z oczekiwaniem, że osoby religijne wykażą się przynajmniej pewnym minimum wiedzy o podstawowych dogmatach swej wiary, jej obrzędach, świętych księgach i tradycjach. Wiedza i wierzenia jako wymiary religijności są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ wiedza o wierzeniach jest koniecznym warunkiem wstępnym ich zaakceptowania. Jednakże ani przekonania religijne nie muszą wynikać z wiedzy, ani też wiedza religijna nie musi wiązać się z przekonaniem”².

Z drugiej strony ignorancja religijna nie gwarantuje jednostce odpowiednich podstaw światopoglądowych w formie znaczącej obiektywnie i psychologicznie wiedzy religijnej, pomocnej w rozwiązywaniu problemów, jakie wynikają z konfrontacji z postindustrialną cywilizacją i postmodernistyczną kulturą. Może stać się przyczyną narastających wątpliwości religijnych, a w konsekwencji prowadzić do indyferentyzmu religijnego. Ponadto, nie dając podstaw do odpowiedniego uzasadnienia wiary, grozi irracjonalnym fideizmem³. Zaniedbanie rozwoju wiedzy religijnej jest bowiem jednym z czynników kształtowania się religijności niedojrzałej, opierającej się bardziej na uczuciach, nawykach i obyczajach środowiskowych niż na osobistych przemyśleniach i refleksji. W środowiskach objętych radykalnymi przemianami modernizacji społecznej mogą nie przetrwać postawy katolików nawet głęboko wierzących, ale pozbawionych dostatecznej wiedzy religijnej, tak jak nie ostoją się postawy katolików z dobrą znajomością prawd wiary, jednak neutralną przekonaniem religijnymi⁴.

Z powyższych względów zakłada się, że współczesna edukacja religijna powinna przekazywać zarówno wiedzę religijną, jak

² Stark – Glock, „Wymiary zaangażowania religijnego”, 184–185; Dingemans – Rémy, „Kryteria żywotności katolicyzmu”, 138; Piwowarski, „Postawy wobec wiary”, 13–22; Vogt, „Problem obiektywności”, 275–281.

³ Badania na temat relacji wiedzy i wiary przeprowadził m.in. Gogolik, „Deklaracja wiary”, 35–36.

⁴ Opozda, „Wiedza”, 1314–1318; Olechnicki – Załęcki, „Słownik socjologiczny”, 242–243; Świąś, „Przemiany religijności”, 130–145.

i pomagać w rozwoju wiary⁵. O ile przekaz wiedzy podczas lekcji religii w szkole nie budzi wątpliwości, o tyle formacja religijna czasami już tak. Trzeba jednak wyjaśnić, że chodzi tu zwłaszcza o obowiązujący w Polsce konfesyjno-katechumenalny model nauczania religii⁶. Jego podwaliny znajdują się w *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce*, które stwierdza: „należy szkolne nauczanie religii traktować jako część katechezy, tj. jako specyficzną formę katechezy”⁷ oraz „zadaniem nauczania religii w szkole publicznej jest wychowanie chrześcijańskie i przekaz nauki wiary, tak by *doprowadzić do umiłowania Boga i przylgnięcia do Niego*”⁸. Innymi słowy chodzi o realizację nie tylko funkcji nauczania i wychowania, ale również funkcji wtajemniczenia⁹. Chodzi zatem także o realizację wszystkich zadań, które *Dyrektorium o Katechizacji*¹⁰ przypisuje katechezie. Należą do nich następujące zagadnienia: prowadzić do poznania wiary (DK 80), wtajemniczyć w sprawowanie Misterium (DK 81–82), formować do życia w Chrystusie (DK 83–85), uczyć modlitwy (DK 86–87) i wprowadzać do życia wspólnotowego (DK 88–89). Ze względu na przedstawione założenia istnieje oczekiwanie ze strony autorytetów oświatowych, eklezjalnych, katechetów, rodziców i często samych uczniów, że lekcje religii przyczynią się z jednej strony do przekazu wiedzy, a z drugiej strony do pogłębienia osobistej wiary przejawiającej się m.in. w praktykach religijnych, tj. modlitwie i sakramentach¹¹.

W praktyce okazuje się jednak, że realizacja wymienionych funkcji i zadań napotyka liczne problemy, takie jak dynamiczna sekularyzacja młodzieży czy brak motywacji do zdobywania wiedzy religijnej. Dodatkowym problemem jest rezygnacja dużej

⁵ Zob. Czekalski, „Wiara i wiedza”, 41–52.

⁶ Zob. Mąkosa, „Confessional and catechetical nature”, 53–66.

⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne*, 82.

⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne*, 83. Warto zaznaczyć, że aktualnie trwają prace nad nowym dyrektoriem katechetycznym dla Polski.

⁹ Por. Murawski, „Istotne funkcje katechezy”, 6–7.

¹⁰ Papińska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o Katechizacji*.

¹¹ Zob. *II Polski Synod Plenarny*, 51.

liczby młodzieży z lekcji religii. Wówczas przekaz wiedzy religijnej, a także pogłębianie wiary jest znacznie utrudnione. W związku z przedstawionymi problemami warto odpowiedzieć na pytanie, czy i w jakim stopniu konfesyjne lekcje religii w Polsce realizują swój główny cel, czyli czy i w jakim stopniu przyczyniają się do pogłębienia religijnej wiedzy religijnej uczniów oraz ich wiary¹².

2. Metodologia badań empirycznych

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione wyżej pytania wykorzystane zostały niektóre wyniki badań empirycznych pozyskane w ramach projektu pt. „Edukacja religijna młodzieży polskiej – stan obecny, szanse i wyzwania” koordynowanego przez autorów niniejszego artykułu. W ramach wspomnianego projektu pomiędzy listopadem 2022 a styczniem 2023 roku przeprowadzono badania ilościowe, w których udział wzięło 1672 uczniów szkół ponadpodstawowych (876 osób płci żeńskiej i 786 osób płci męskiej) z terenu całej Polski. Zgodnie z założeniami badawczymi w każdym z 16 województw badaniem objęto minimum 100 osób.

Badania przeprowadzono metodą audytoryjną przy udziale wyspecjalizowanej firmy na podstawie kwestionariusza ankiety skonstruowanego przez teologów, socjologów, pedagogów i psychologów. Kwestionariusz ankiety zawierał łącznie 53 pytania dychotomiczne, zamknięte jednokrotnego wyboru, zamknięte wielokrotnego wyboru, półotwarte, pytania ze skalą oraz pytania otwarte. W części kwestionariusza dotyczącej problematyki niniejszego artykułu zastosowano przede wszystkim pytania zamknięte jednokrotnego wyboru. Podczas konstrukcji narzędzia badawczego oraz przeprowadzania badań założono, że udział w nich mogą brać wszyscy uczniowie, także ci, którzy aktualnie nie uczestniczyli w lekcjach religii, choć mogli na nie uczęszczać w przeszłości.

Przeważającą grupę badanych stanowiły osoby deklarujące formalną przynależność do Kościoła katolickiego (73,6%). Dość duży odsetek młodzieży nie identyfikował się z żadnym wyznaniem

¹² Zob. Baniak, „Żywotność katechezy szkolnej”, 341–357. Zob. Kawalec, „Wiedza”, 485–487; Rogowski, „Młodzież i ewangelizacja”, 89–111.

(12,8%) lub nie potrafił udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o afiliację wyznaniową (7,5%). Pozostali (6,1%) reprezentowali inne religie i wyznania np. judaizm, buddyzm czy prawosławie. Pomimo, że łącznie około 80% badanych uczniów zadeklarowało formalną przynależność do jakiegoś wyznania, jedynie 46% z nich określa siebie jako osoby wierzące (38% – osoby wierzące; 7,7% – osoby głęboko wierzące). Co piąty uczeń (21,4%) uważał się za osobę niezdecydowaną religijnie, ale przywiązaną do religijnej tradycji. Ponadto 11,4% badanych określiło siebie jako osoby obojętne religijnie, a 13,3% jako osoby niewierzące. Warto podkreślić, że 8,2% badanych miało problem z jednoznacznym określeniem swojego stosunku do wiary. Warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród badanych mieszkańców wsi tylko 9,3% deklarowało się jako osoby niewierzące, natomiast w największych miastach, liczących ponad 500 tys. mieszkańców, odsetek niewierzącej młodzieży wynosił 28,6%¹³.

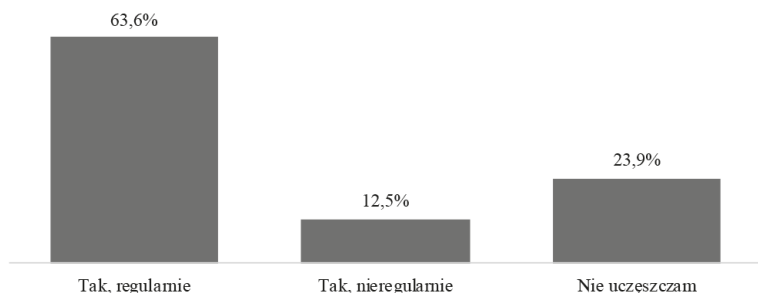
Analizowane w tym artykule wyniki nie dotyczą jednak obiektywnych kryteriów definiujących poziom wiedzy i wiary, ale prezentują opinie młodzieży, która poproszona została o subiektywne określenie w jakim stopniu lekcje religii przyczyniają się do pogłębienia jej wiedzy religijnej i osobistej wiary w Boga. Takie podejście rzuca nowe światło na efektywność lekcji religii, ponieważ oddaje głos adresatom tych zajęć. W przedstawionych niżej zestawieniach przyjęto, że jeżeli część uczniów nieuczęszczających na religię

¹³ W świetle badań CBOS z 2022 r. 69% młodych Polaków uważa się za wierzących, w tym 4% za głęboko wierzących, 14,7% za raczej niewierzących, a 12,3% za zupełnie niewierzących. Zob. Centrum Badania Opinii Społecznej, „Komunikat z badań nr 89/2022”, 5. Powołując się na te dane, autorzy raportu „Kościoł w Polsce 2023” zwracają uwagę na dynamiczne procesy sekularyzacyjne dotykające zwłaszcza młodzież. W odniesieniu do przyczyn tego stanu rzeczy stwierdzają: „Można mówić wręcz o zaburzeniu międzypokoleniowego przekazu wiary, który dotąd był jedną z charakterystycznych cech polskiej tożsamości”. Katolicka Agencja Informacyjna, „Raport Kościoł w Polsce 2023”. Dla porównania, według raportu „Młodzież 2021” 54% uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych określało siebie jako osoby wierzące, 23% jako niezdecydowane i tyle samo jako niewierzące. Zob. Boguszewski, „Religijność młodzieży”, 127. Z kolei według nieco wcześniejszych badań CBOS, także z 2021 roku, 71% polskiej młodzieży w wieku 18–24 lata uważa się za osoby wierzące w Boga, a 28,6% określa siebie jako niewierzący. Zob. Centrum Badania Opinii Społecznej, „Religijność młodych”, 10.

odpowiadała na zadanie pytanie, rozkład odpowiedzi na wykresach uwzględniał również odpowiedź „nie dotyczy”.

3. Uczestnictwo młodzieży w lekcjach religii

Zanim zostaną przedstawione wyniki badań dotyczące wpływu szkolnej edukacji religijnej na wiedzę i wiarę uczniów, warto przytoczyć dane na temat uczestnictwa młodzieży w lekcjach religii. Jest to bowiem główna zmienna prowadzonych badań. Pierwsze zatem pytanie zadane młodzieży w tym obszarze badań brzmiało: Czy bierzesz udział w szkolnych lekcjach religii? Odpowiedzi przedstawiono na wykresie 1.

Wykres 1. Uczestnictwo w lekcjach religii w szkole

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672.

Dokonując syntezy wyników badań w tej materii, można stwierdzić, że 76,1% respondentów deklaruje, że uczęszcza na lekcje religii w swojej szkole. Co prawda 12,5% badanej młodzieży stwierdziło, że na lekcje religii uczęszcza nieregularnie, nie zmienia to jednak faktu, że po wyborze lekcji religii uczniowie są zobowiązani do uczestnictwa w tych zajęciach i otrzymują z niego ocenę na świadectwie szkolnym¹⁴. Pozostali (23,9%) zrezygnowali z tych zajęć, polskie prawo przewiduje bowiem, że rodzice, lub sami uczniowie po osiągnięciu pełnoletności, mogą podjąć taką decyzję w dowolnym

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej.

czasie. Najczęściej jednak rezygnacje z lekcji religii mają miejsce na początku szkoły średniej lub w klasie maturalnej. Faktem jest jednak to, że w ostatnich latach obserwowany jest spadek frekwencji na lekcjach religii w szkołach ponadpodstawowych. Warto także zauważyć, że istnieją bardzo duże różnice w tej materii w zależności od miejsca zamieszkania młodzieży. Najmniejsza frekwencja występuje zazwyczaj w dużych miastach, z kolei największa w małych miejscowościach¹⁵.

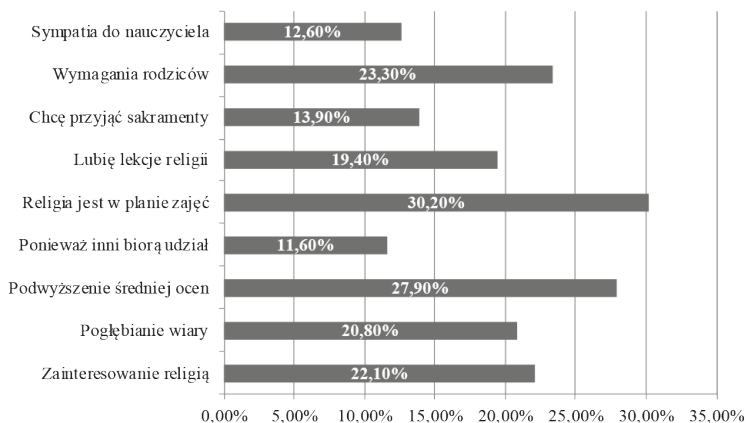
Ze względu na konfesyjną koncepcję edukacji religijnej, uwarunkowania historyczne oraz fakt, że wciąż większość mieszkańców Polski deklaruje przynależność do Kościoła katolickiego¹⁶, przeważająca większość lekcji religii organizowanych w polskich szkołach ma charakter katolicki. W praktyce zdarza się zatem, że na katolickie lekcje religii uczęszczają również osoby niewierzące, a czasami nawet członkowie innych religii i wyznań chrześcijańskich. Uczniowie, którzy rezygnują z lekcji religii nie są jednak zobowiązani do uczestnictwa w zajęciach alternatywnych, chociaż mają prawo udziału w lekcjach etyki, z czego rzadko korzystają.

Mając świadomość przedstawionego wyżej kontekstu, warto przyrzeć się motywacji uczestnictwa młodzieży w lekcjach religii. Wyniki badań na ten temat przedstawia wykres 2.

Najczęściej wskazywane odpowiedzi pokazują, że młodzież uczestniczy w lekcjach religii przede wszystkim z powodów, które można określić jako zewnętrzne. Chodzi tu np. o umieszczenie lekcji religii pomiędzy innymi przedmiotami oraz chęć podwyższenia średniej ocen, ponieważ ocena z religii wliczana jest to tej średniej. Taki rodzaj motywacji może, choć nie musi, osłabiać zaangażowanie się w lekcje religii, a tym samym ich skuteczność. Jednocześnie jednak przytoczone wyniki badań pokazują także, że

¹⁵ Niepublikowane dane pochodzące z raportów diecezjalnych znajdujących się w posiadaniu autorów.

¹⁶ Z danych opublikowanych 29 września 2023 roku i pochodzących ze Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 wynika, że 71,3% Polaków zadeklarowało przynależność do Kościoła rzymskokatolickiego, natomiast uwzględniając jedynie osoby, które udzieliły odpowiedzi na pytanie o przynależność wyznaniową, odsetek ten wynosi 89,8%. Zob. Główny Urząd Statystyczny, „Ludność według przynależności do wyznania religijnego”.

Wykres 2. Motywy uczęszczania na lekcje religii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1272. Wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ respondenci mogli wskazać kilka odpowiedzi.

motywacje uczniów, którzy uczestniczą w lekcjach religii dość często są pozytywne, ponieważ wynikają z zainteresowania przedmiotem nauczania, sympatią do nauczyciela czy chęcią uczestniczenia w życiu religijnym. Pozytywne nastawienie z pewnością wpływa na skuteczność przyswajania wiedzy religijnej i budowania postaw chrześcijańskich¹⁷.

Warto także zaznaczyć, że zdecydowana większość badanych osób, które zrezygnowały z lekcji religii (72,5%), to mieszkańcy największych miast Polski. Istnieje prawidłowość, że im większa miejscowość, tym odsetek uczniów nieuczęszczających na lekcje religii jest wyższy. Nie występują tu jednak większe różnice pomiędzy uczniami różnych typów szkół, tj. liceum ogólnokształcące czy technikum. Natomiast starsi uczniowie częściej od młodszych nie uczestniczą w lekcjach religii. Dotyczy to zwłaszcza klas maturalnych, gdzie 29% badanych uczniów nie bierze udziału w edukacji

¹⁷ Na temat motywacji uczęszczania na lekcje religii przez młodzież zob. Kurzydło, „Po co (nam) lekcja religii?”, 11–13 oraz Zubrzycka-Maciąg, „Oczekiwania młodzieży”, 71–86.

religijnej. Okazuje się zatem, że szczególnym impulsem do podjęcia takiej decyzji jest zbliżająca się matura i dodatkowe zajęcia z nią związane, choć odsetek osób rezygnujących z lekcji religii w pierwszych klasach także jest znaczący i wynosi 15,3%. Analizując powyższe wyniki, warto mieć świadomość, że stanowią one wartości uśrednione dla badań ogólnopolskich. W poszczególnych środowiskach frekwencja na lekcjach religii może oscylować od kilku do nawet stu procent, choć wyraźnie zauważalny jest trend spadkowy¹⁸.

Sukcesywnie zwiększająca się absencja młodzieży na lekcjach religii stanowi poważne wyzwanie nie tylko dla Kościoła, ale również dla innych podmiotów edukacyjnych. Ponadto młodzież nieuczęszczająca ani na lekcje religii, ani etyki pozbawiona jest dużego zakresu wiedzy, a także pogłębionego wychowania aksjologicznego. Rozwiązaniem tego problemu mógłby być obowiązek wyboru pomiędzy religią a etyką, co jest aktualnie dyskutowane w kręgach oświatowych i eklezjalnych.

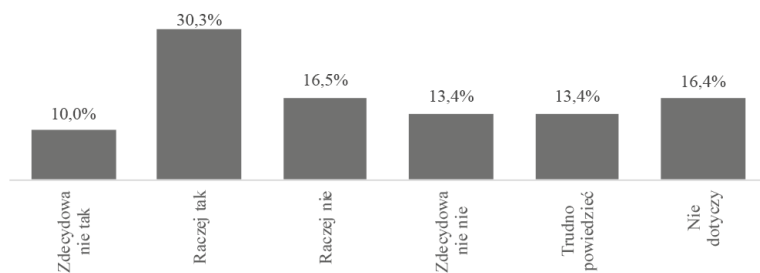
4. Wpływ lekcji religii na wiedzę religijną w opinii młodzieży

Jak to już zostało stwierdzone wyżej, jednym z podstawowych zadań nauczania religii w szkole jest przekaz wiedzy religijnej. W koncepcji konfesyjnej wiedza ta dotyczy przede wszystkim wspólnoty wyznaniowej, która organizuje te lekcje. Przekazywane treści odnoszą się także do innych denominacji, ale w dużo bardziej ogólnym stopniu. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* zakłada, że w ciągu całego cyklu kształcenia, od początku szkoły podstawowej do końca szkoły średniej, trzykrotnie zostanie omówiony tzw. depozyt wiary katolickiej¹⁹. Obejmuje on prawdy wiary, liturgię (zwłaszcza sakramenty), zasady moralne (głównie przykazania) oraz modlitwę. W syntetycznej formie depozyt wiary opisany jest w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, a także w innych dokumentach, tj. *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego* czy *YOUCAT – Katechizm Kościoła Katolickiego dla młodych*, a następnie przedstawiany jest w podręcznikach do nauczania religii

¹⁸ Centrum Badania Opinii Społecznej, „Komunikat z badań nr 91/2022”, 5.

¹⁹ Szpet, „Podstawa programowa katechezy”, 32.

różnych wydawnictw²⁰. Od uczestników lekcji religii oczekuje się zatem, że przyswoją wiedzę w nich zawartą, z uwzględnieniem uwarunkowań rozwojowych uczniów²¹. W celu weryfikacji subiektywnego odczucia na temat stopnia realizacji tego zadania zadano młodzieży pytanie: *Czy udział w lekcjach religii wpłynął na wzrost twojej wiedzy religijnej?* Odpowiedzi przedstawia wykres 3.

Wykres 3. Opinia na temat wpływu lekcji religii na wzrost wiedzy religijnej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672.

Analizując dane empiryczne pozyskane w badaniach, można stwierdzić, że pozytywny wpływ lekcji religii na wiedzę religijną dostrzega łącznie 40,3% całej populacji badanej młodzieży, choć tylko 10% uważa, że ten wpływ jest silny. Jednocześnie 29,9% respondentów nie dostrzega takiego wpływu. Pozostali, nie uczęszczają na lekcje religii, lub nie mają zdania w tej sprawie. Żeby lepiej ocenić wpływ lekcji religii na wiedzę uczniów, trzeba uwzględnić przede wszystkim ich obecność na tych zajęciach szkolnych. Tabelę krzyżową, uwzględniającą tę zmienną, zamieszczono niżej.

²⁰ Powszechnym problemem jest fakt, że młodzież w niewielkim stopniu nabywa i korzysta z podręczników do nauczania religii.

²¹ Zob. Mąkosa, „Confessional and catechetical”, 53–66.

Tabela 1. Częstotliwość udziału w lekcjach religii a opinia na temat wzrostu wiedzy religijnej

		Opinia na temat pozytywnego wpływu na wiedzę religijną							Ogółem
			Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	Nie dotyczy	
Udział w lekcjach religii	Tak, regularnie	N	154	457	207	95	150	-	1063
		%	14,5	43	19,5	8,9	14,1	-	100
	Tak, nieregularnie	N	6	35	50	69	49	-	209
		%	2,9	16,7	23,9	33	23,4	-	100
	Nie uczęszczam	N	8	14	19	60	25	274	400
		%	2	3,5	4,8	15	6,3	68,5	100
Ogółem		N	168	506	276	224	224	274	1672
		%	10	30,3	16,5	13,4	13,4	16,4	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672²².

Jak wynika z przedstawionych danych, spośród uczniów regularnie uczęszczających na lekcje religii łącznie 57,5% deklaruje pozytywny wpływ tych lekcji na ich wiedzę religijną. W tej kategorii uwzględniono 14,5% respondentów, którzy wpływ ten uznają za znaczący. Jednocześnie 28,4% uczniów regularnie uczęszczających na lekcje religii nie dostrzega ich wpływu na pogłębienie wiedzy religijnej. Warto podkreślić, że 8,9% tej grupy respondentów zdecydowanie neguje taki wpływ. Wśród osób biorących nieregularny udział w edukacji religijnej w szkole 19,6% deklaruje pozytywny wpływ tych zajęć na wiedzę.

Najbardziej niepokojące są opinie tej młodzieży, która regularnie uczęszcza na lekcje religii, ale twierdzi, że nie wpływa to pozytywnie na jej wiedzę (28,4%). Wśród nieregularnie uczęszczających na zajęcia z edukacji religijnej w szkole odsetek takich osób wynosi aż 56,9%. Łącząc obydwie kategorie młodzieży uczęszczającej na lekcje religii, można stwierdzić, że 51,3% z nich dostrzega wpływ tych zajęć na pogłębienie wiedzy religijnej, 32,1% nie dostrzega go, a 16,6% nie potrafi go określić. Badania pokazują zatem, że istnieje wprost proporcjonalna zależność pomiędzy częstotliwością

²² Chi-kwadrat Pearsona wynosi 1246.983, $df = 10$, Istotność asymptotyczna (dwustronna) = 0,000. Z kolei V Kramera wynosi 0,611, natomiast istotność przybliżona = 0,000.

obecności na lekcjach religii a poczuciem pogłębiania wiedzy religijnej. Bez wątplenia jednak poważnym wyzwaniem jest fakt, że tylko nieco ponad połowa uczniów regularnie uczęszczających na te szkolne zajęcia dostrzega ich pozytywny wpływ na swoją wiedzę religijną. Wyzwanie to staje się tym poważniejsze, im bardziej bierze się pod uwagę fakt, że przekaz wiedzy religijnej jest podstawowym zadaniem szkolnych lekcji religii.

W badaniach opinii na temat pozytywnego wpływu lekcji religii na wzrost wiedzy religijnej uwzględniono także zmienne płci i miejsca zamieszkania. Wyniki przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Płeć i miejsce zamieszkania a opinia na temat wzrostu wiedzy religijnej.

		Opinia na temat pozytywnego wpływu lekcji religii na wiedzę religijną							Ogółem
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	Nie dotyczy		
Płeć respondentów	Kobieta	N	71	248	157	129	126	145	876
		%	8,1	28,3	17,9	14,7	14,4	16,6	100
	Mężczyzna	N	94	256	117	93	98	128	786
		%	12	32,6	14,9	11,8	12,5	16,3	100
Ogółem		N	165	504	274	222	224	273	1662
		%	9,9	30,3	16,5	13,4	13,5	16,4	100
Miejsce zamieszkania	Wieś	N	101	295	150	92	120	88	846
		%	11,9	34,9	17,7	10,9	14,2	10,4	100
	Miasto do 30 tys.	N	19	80	43	55	42	43	282
		%	6,7	28,4	15,2	19,5	14,9	15,2	100
	Miasto od 30 do 100 tys.	N	19	59	35	33	32	48	226
		%	8,4	26,1	15,5	14,6	14,2	21,2	100
	Miasto od 100 do 500 tys.	N	27	61	36	30	21	46	221
		%	12,2	27,6	16,3	13,6	9,5	20,8	100
	Miasto powyżej 500 tys.	N	2	8	12	14	8	47	91
		%	2,2	8,8	13,2	15,4	8,8	51,6	100
Ogółem		N	168	503	276	224	223	272	1666
		%	10,1	30,2	16,6	13,4	13,4	16,3	100

Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672.

Analizując powyższe dane i łącząc kategorie „zdecydowanie tak” i „raczej tak”, można stwierdzić, że 36,4% osób płci żeńskiej dostrzega pozytywny wpływ lekcji religii na ich wiedzę, natomiast wśród osób płci męskiej analogiczny odsetek wynosi 44,6%. Okazuje się zatem, że to chłopcy bardziej doceniają przekaz wiedzy podczas zajęć z religii.

W odniesieniu do miejsca zamieszkania można z kolei stwierdzić, że przekaz wiedzy religijnej w szkole docenia 46,8% mieszkańców wsi, 35,1% mieszkańców małych miast, 34,5% mieszkańców średnich miast, 39,8% mieszkańców dużych miast oraz 11% mieszkańców największych miast, w których zamieszkuje powyżej 500 tys. mieszkańców. Z kolei przekaz wiedzy na lekcjach religii negatywnie ocenia 28,6% mieszkańców wsi, 34,7% mieszkańców małych miast, 30,1% mieszkańców średnich miast, 29,9% mieszkańców dużych miast oraz 28,6% mieszkańców największych miast, w których zamieszkuje powyżej 500 tys. mieszkańców. Trzeba jednak pamiętać, że odsetki liczone są w odniesieniu do całej populacji, a więc uwzględniają także tych, którzy nie uczęszczają na lekcje religii. Faktem jest jednak to, że w największych miastach większy odsetek młodzieży krytycznie ocenia przekaz wiedzy religijnej, niż ma to miejsce w małych miejscowościach. Jeśli do obliczeń nie włączy się tych, którzy wypisali się z lekcji religii, można stwierdzić, że 52,2% mieszkańców wsi dostrzega wzrost swojej wiedzy religijnej, a w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców odsetek ten wynosi 44,7%. Jeśli miasta powyżej 500 tys. mieszkańców potraktuje się jako odrębną kategorię, okaże się, że analogiczny odsetek wynosi tylko 22,7%, choć próba badawcza nie jest tu zbyt liczna.

Przedstawione wyniki badań potwierdzają, że problemy z przekazem wiedzy na lekcjach religii występują zwłaszcza w największych ośrodkach miejskich. Trudno jednak przypuszczać, że jakość nauczania religii jest tam niższa niż w mniejszych miejscowościach. Być może młodzież z tych miejscowości jest bardziej wymagająca i oczekuje od lekcji religii więcej niż jej rówieśnicy w mniejszych miejscowościach. Ponadto może tu chodzić o niezbyt przychylne nastawienie młodzieży do lekcji religii, co sprawia, że percepcja treści religijnych jest mniejsza. Okazuje się zatem, że w największych miastach młodzież nie tylko wypisuje się z lekcji religii, ale nawet

jeśli na nie uczęszcza w większości nie dostrzega w nich potencjału intelektualnego.

Podsumowując, można stwierdzić, że zadanie przekazu wiedzy na lekcjach religii realizowane jest połowicznie, ponieważ 57,5% regularnych uczestników lekcji religii dostrzega pozytywny wpływ tych zajęć na swoją wiedzę religijną, ale tylko 14,5% całej grupy badanych uznaje ten wpływ za znaczący. Pozostali przekaz wiedzy oceniają negatywnie lub nie mają sprecyzowanej opinii na ten temat.

5. Wpływ lekcji religii na wiarę religijną w opinii młodzieży

Kolejnym zagadnieniem analizowanym w tym artykule jest opinia młodzieży na temat oddziaływania lekcji religii na osobistą wiarę w Boga. Na początku trzeba przypomnieć, że zdecydowana większość uczestników lekcji religii w Polsce uważa siebie za katolików. Warto jednak poddać analizie wyniki badań ukazujące korelację pomiędzy poziomem deklarowanej wiary a uczestnictwem w lekcjach religii. Wyniki badań w tej materii przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Stosunek do wiary a częstotliwość uczestnictwa w lekcjach religii

Stosunek do wiary		Uczestnictwo w lekcjach religii			
		Regularnie	Nieregularnie	Wcale	Ogółem
Głęboko wierzący	N	105	7	16	128
	%	82	5,5	12,5	100
Wierzący	N	522	48	65	635
	%	82,2	7,6	10,2	100
Niezdeterminowany, ale przywiązany do tradycji religijnej	N	235	57	66	358
	%	65,6	15,9	18,4	100
Obojętny	N	81	41	69	191
	%	42,4	21,5	36,1	100
Trudno powiedzieć	N	52	36	135	223
	%	23,3	16,1	60,5	100
Ogółem	N	1063	209	400	1672
	%	63,6	12,5	23,9	100

Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672.

Na podstawie przedstawionych danych można stwierdzić, że uczestnictwo w lekcjach religii jest generalnie wprost proporcjonalne

do poziomu deklarowanej wiary w Boga: im głębsza wiara, tym większa frekwencja na lekcjach religii. Wśród osób określających siebie jako głęboko wierzące lub wierzące aż 82% regularnie uczestniczy w lekcjach religii. Z kolei wśród osób obojętnych odsetek ten wynosi 42,4%.

Inne badania przeprowadzone w ramach tego samego projektu pokazują, że uczestnictwo w lekcjach religii jest wprost proporcjonalne do udziału w praktykach religijnych (tj. msza św.). Spośród uczniów uczęszczających na lekcje religii 26,4% uczestniczy we mszy św. przynajmniej w każdą niedzielę, a 58,0% przynajmniej raz w miesiącu. Natomiast spośród tych, którzy wypisali się z religii, w każdą niedzielę chodzi do kościoła zaledwie 5,0%, a przynajmniej raz w miesiącu 13,8%. Różnica jest więc znaczna i wskazuje na zależność pomiędzy udziałem w lekcjach religii a wiarą i religijnością. Można postawić tu tezę, że osoby wierzące i praktykujące zapisują się na lekcje religii, a te z kolei mogą przyczyniać się do pogłębienia ich wiary i zaangażowania w życie Kościoła. Z kolei osoby mniej religijne wypisują się z lekcji religii, a ta nieobecność powoduje jeszcze większe osłabienie wiary i religijności.

W tym kontekście warto jednak zauważyć fakt, że aż 12,5% osób, które uważają się za głęboko wierzące, nie uczęszcza na lekcje religii. Fenomen ten wydaje się trudny do wyjaśnienia i domaga się dodatkowych badań. Biorąc jednak pod uwagę różne korelacje, można sformułować wniosek, że przynajmniej część z tych osób charakteryzuje się wysokim poziomem wiedzy religijnej oraz religijności i z tego powodu ma wysokie oczekiwania wobec lekcji religii. Kiedy nie zostaną one spełnione, podejmują decyzję o rezygnacji z tych zajęć.

Wyniki badań zamieszczone w kolejnej tabeli mogą pomóc w lepszym zrozumieniu relacji pomiędzy uczestnictwem w lekcjach religii a wiarą i religijnością młodzieży.

Tabela 4. Częstotliwość uczestnictwa w lekcjach religii a dynamika religijności

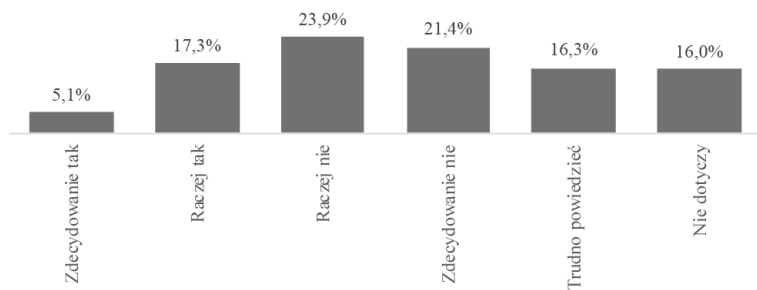
Okres większego poziomu religijności							
Uczestnictwo w lekcjach religii		Dawniej	Dzisiaj	Bez zmian	Trudno powiedzieć	Jestem niereligijny	Ogółem
Regularnie	N	437	143	288	174	21	1063
	%	41,1	13,5	27,1	16,4	2	100
Nieregularnie	N	115	11	36	35	12	209
	%	55	5,3	17,2	16	5,7	100
Wcale	N	203	16	65	49	67	400
	%	50,8	4	16,3	12,3	16,8	100
Ogółem	N	755	170	389	258	100	1672
	%	45,2	10,2	23,3	15,4	6	100

Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672.

Tylko 4% uczniów, którzy nie biorą udziału w lekcjach religii deklaruje, że aktualnie są bardziej religijni niż w przeszłości. Jednocześnie 50,8% tej grupy uważa, że kiedyś byli bardziej religijni, a 16,3% nie zauważa zmiany. Natomiast wśród osób regularnie uczęszczających na lekcje religii odsetek ten wynosi odpowiednio 13,5%, 41,1% i 27,1%. Wyniki te należy interpretować w kontekście silnego pluralizmu społeczno-kulturowego i sekularyzacji polskiego społeczeństwa²³. Ewidentnie daje się zauważyć dość słabą, ale jednak pozytywną *zależność pomiędzy* regularnym uczestnictwem w lekcjach religii a wzrostem religijności (13,5% wobec 4% u nieuczęszczających na lekcje religii). Nie zmienia to jednak faktu, że bardzo wielu uczniów (około połowy we wszystkich badanych grupach) uważa, że ich religijność aktualnie słabnie. Odsetek uczniów, którzy oceniają, że ich religijność rośnie, jest niewielki (w sumie około 10%).

W celu określenia czy i w jakim stopniu lekcje religii oddziałują na wzrost wiary poproszono o opinię samą młodzież. Wyniki badań na ten temat zawiera wykres 4.

²³ Zob. Mariański, „Pluralizm społeczno-kulturowy”. Jasiński zwraca uwagę na tzw. wewnętrzną sekularyzację w Kościele i za jej przejawy uznaje sekularyzację świadomości wierzących, nadmierną instytucjonalizację i biurokratyzację religii oraz dominację funkcji świeckich nad religijnymi. Jasiński, „The Internal Secularisation”, 95–111.

Wykres 4. Opinia na temat wpływu lekcji religii na pogłębienie wiary

Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672.

Pozytywny wpływ lekcji religii na wiarę religijną dostrzega niestety tylko 22,4% ogółu respondentów. Warto przy tym zauważyć, że tylko 5,1% wpływ ten uważa za duży. Z drugiej strony niemal połowa badanych (45,3%) jest przeciwnego zdania, a mianowicie, że lekcje religii nie pogłębiają ich wiary. Pozostali nie wyrażają opinii na ten temat lub nie uczestniczą w lekcjach religii. Problem ten, bardzo bolesny z punktu celów oddziaływania katechetycznego, zdecydowanie domaga się pogłębionych analiz.

Szczególną wartość dla analizy badań ma zamieszczona tabela 5, pokazująca korelację pomiędzy częstotliwością uczęszczania na lekcje religii a opinią na temat wpływu tych lekcji na wiarę uczniów.

Tabela 5. Udział w lekcjach religii a opinia na temat wzrostu wiary religijnej

		Opinia na temat pozytywnego wpływu na wiarę religijną							Ogółem
			Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	Nie dotyczy	
Udział w lekcjach religii	Tak, regularnie	N	79	264	320	188	212	-	1063
		%	7,4	24,8	30,1	17,7	19,9	-	100
	Tak, nieregularnie	N	1	14	57	99	38	-	209
		%	0,5	6,7	27,3	47,4	18,2	-	100
	Nie uczęszczam	N	6	10	23	70	23	268	400
		%	1,5	2,5	5,8	17,5	5,8	67	100
Ogółem		N	86	288	400	357	273	268	1672
		%	5,1	17,2	23,9	21,4	16,3	16	100

Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672.

Chi-kwadrat Pearsona wynosi 1167,027, $df = 10$, Istotność asymptotyczna (dwustronna) = 0,000. Z kolei V Kramera wynosi 0,591, natomiast istotność przybliżona = 0,000.

Uwzględniając jedynie osoby, które regularnie uczęszczają na lekcje religii, można stwierdzić, że 32,3% zauważa ich wpływ na rozwój wiary. Natomiast opinię tę podziela jedynie 7,2% uczniów, którzy na lekcjach religii bywają nieregularnie. Można zatem zauważyć prawidłowość, że im częściej młodzież bierze udział w lekcjach religii, tym bardziej docenia ich pozytywny wpływ na swoją wiarę i jej przeżywanie. Nie zmienia to jednak faktu, że taki wpływ dotyczy tylko około jednej trzeciej uczniów uczęszczających na lekcje religii regularnie. Jeśli uwzględni się wszystkich uczestników lekcji religii, odsetek ten spada do 28,1%, z czego tylko dla 6,3% wpływ ten jest znaczny.

Warto jeszcze poznać rozkład tych wyników w odniesieniu do płci i miejsca zamieszkania respondentów, co przedstawia tabela 6.

Łącząc kategorie „zdecydowanie tak” i „raczej tak”, można stwierdzić, że pozytywny wpływ lekcji religii na pogłębianie wiary dostrzega 18,6% dziewcząt i 26,7% chłopców objętych badaniami. Po raz kolejny wyniki badań pokazują, że nauczanie religii jest nieco bardziej skuteczne wobec chłopców, niż dziewcząt²⁴.

²⁴ Takie wyniki mogą dziwić, ponieważ często uważa się, że dziewczęta są bardziej wrażliwe na religijny wymiar życia. Por. Jarmoch, „Religijność indywidualna”, 387.

Tabela 6. Płeć i miejsce zamieszkania a opinia na temat pogłębiania wiary na lekcjach religii

		Opinia na temat pozytywnego wpływu lekcji religii na wiarę i religijność						Ogółem	
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	Nie dotyczy		
Płeć respondentów	Kobieta	N	42	121	219	199	148	147	876
		%	4,8	13,8	25	22,7	16,9	16,8	100
	Mężczyzna	N	43	167	178	154	124	120	786
		%	5,5	21,2	22,6	19,6	15,8	15,3	100
Ogółem		N	85	288	397	353	272	267	1662
		%	5,1	17,3	23,9	21,2	16,4	16,1	100
Miejsce zamieszkania	Wieś	N	50	177	231	162	137	89	846
		%	5,9	20,9	27,3	19,1	16,2	10,5	100
	Miasto do 30 tys.	N	15	45	51	74	55	42	282
		%	5,3	16	18,1	26,2	19,5	14,9	100
	Miasto od 30 do 100 tys.	N	6	35	57	44	39	45	226
		%	2,7	15,5	25,2	19,5	17,3	19,9	100
	Miasto od 100 do 500 tys.	N	10	25	51	57	34	44	221
		%	4,5	11,3	23,1	25,8	15,4	19,9	100
	Miasto powyżej 500 tys.	N	5	5	10	20	5	46	91
		%	5,5	5,5	11	22	5,5	50,5	100
Ogółem		N	86	287	400	357	270	266	1666
		%	5,2	17,2	24	21,4	16,2	16	100

Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety audytoryjnej, listopad 2022 – styczeń 2023, N=1672

Z kolei odnośnie do miejsca zamieszkania można zauważyć, że 26,8% młodzieży mieszkającej na wsi dostrzega pozytywny wpływ nauczania religii na wiarę. W małych i średnich miastach jest to odpowiednio 21,3% oraz 18,2%. W dużych miastach zamieszkiwanych od 100 do 500 tys. ludzi odsetek ten wynosi 16,8%, natomiast w największych miastach jest to 11%. Okazuje się zatem, że im większa miejscowość, tym bardziej negatywna opinia na temat skuteczności lekcji religii w tym wymiarze. Bez wątpienia formacja religijna młodzieży, zwłaszcza z dużych miast, stanowi poważne wyzwanie dla Kościoła i innych instytucji edukacyjnych.

6. Wyzwania edukacyjne i katechetyczne

Przedstawione wyżej wyniki badań polskiej młodzieży implikują kilka wniosków i postulatów. Pierwszą kwestią, którą warto przeemyśleć, jest frekwencja na lekcjach religii w szkołach średnich. Zarówno przedstawione tutaj wyniki, jak również wyniki innych badań²⁵ potwierdzają, że znaczący odsetek młodzieży rezygnuje z udziału w tych zajęciach. Ponadto w ogromnej większości młodzież nie wybiera etyki jako zajęć alternatywnych i w praktyce nie uczęszcza na żaden z tych przedmiotów. Sytuacja taka jest antypedagogiczna, ponieważ demoralizuje zarówno tych, którzy uczęszczają na lekcje religii lub etyki, jak i tych, którzy bez żadnych konsekwencji mają mniej lekcji niż ich koledzy – odpoczywają lub przeznaczają czas na naukę innych przedmiotów. Kluczowym jednak problemem, który wynika z przedstawionej sytuacji, jest brak systematycznego wychowania aksjologicznego tej części młodzieży, która nie uczęszcza na zajęcia z religii ani etyki²⁶. Praktycznie cała odpowiedzialność w tej materii spada wówczas na rodzinę, jeśli jednak ona jest dysfunkcyjna, można mieć poważne obawy o przyszłość tego, niezwykle istotnego, wymiaru wychowania²⁷.

Drugim rodzajem wyzwania wyłaniającym się z przeprowadzonych badań jest problem z przekazywaniem i przyswajaniem wiedzy religijnej. Okazuje się, że wielu uczniów nie dostrzega pozytywnego wpływu lekcji religii na ich wiedzę. W tym kontekście można postulować przekazywanie treści religijnych w kontekście egzystencjalnym, aby w ten sposób wzbudzić zainteresowanie i chęć przyswajania przekazywanych treści. Warto mieć także świadomość zainteresowań młodzieży, a ta, w badaniach Dariusza Kurzydło, wskazywała na zagadnienia takie jak: Biblia, Bóg, wiara i jej kryzys, problemy codzienności, zasady moralne, życie społeczne, rozwojowe problemy młodzieży, wiarygodność Kościoła czy informacje na temat innych religii²⁸. Konieczne jest co prawda respektowanie

²⁵ Zob. Mąkosa – Zajac – Zakrzewski, „Opting out of Religious Education”; Zakrzewski, „Motywy rezygnacji”, 69–87.

²⁶ Na temat tego wymiaru wychowania zob. Filipczuk, „Wychowanie moralne”, 141–171.

²⁷ Zob. Osewska, „Ograniczenia i możliwości”, 81–98.

²⁸ Kurzydło, „Po co (nam) lekcja religii?”, 14.

wytycznych programowych obowiązujących w Polsce i analiza całego depozytu wiary, ale można i warto uczynić to w ten sposób, aby młodzież widziała życiową przydatność omawianych treści, gdyż wówczas istnieje szansa, że podejmie ona starania, żeby tę wiedzę przyswoić. Konieczne wydaje się również akcentowanie korelacji nauczania religii z innymi przedmiotami szkolnymi, aby kształtować integralny i spójny obraz świata, w którym religia odgrywa właściwą sobie rolę.

W tym kontekście warto przytoczyć słowa Wioletty Szymczak na temat edukacji religijnej: „W dobie wielorakich przemian religijności jej wymiar intelektualny ukazuje swoje szczególne znaczenie i rolę w kształtowaniu postaw religijnych, a także w budowaniu tożsamości Kościoła jako instytucji i wspólnoty realizującej swoją misję w świecie. Wiedza religijna zajmuje istotne miejsce w postawie religijnej, stanowi warunek wstępny identyfikacji z Kościołem i głoszonym przez niego systemem prawd. Dla religijności jednostki kluczowe znaczenie posiada wiedza rozumiana nie tylko jako znajomość dogmatów, obrzędów i tradycji, ale przede wszystkim wiedza interpretowana jako znajomość depozytu wiary wraz z jego egzystencjalnymi odniesieniami, wartościami i normami religijnymi oraz rozumieniem sensu i zasad ich poprawnej aplikacji”²⁹.

Oczywiście w percepcji przekazywanej wiedzy dużą rolę odgrywają metody. Ważne jest zatem, żeby przekazywać treści w formie dostosowanej do odbiorców, np. narratywnej przez odwoływanie się do różnych historii, opowiadań czy świadectw. Ponadto metody pracy z młodzieżą powinny być coraz bardziej interaktywne i angażujące. Współcześnie z pomocą przychodzą tu różne narzędzia multimedialne czy sztuczna inteligencja.

Wydaje się, że największym wyzwaniem dla nauczania religii w konfesyjno-katechumenalnym ujęciu jest pomoc młodym ludziom w pogłębianiu ich wiary. Przedstawione wyniki badań wskazują, że tylko około jednej czwartej (22,4%) ogółu respondentów zadeklarowało pozytywny wpływ lekcji religii na ich wiarę religijną, zaś niemal połowa badanych (45,3%) stwierdziła, że lekcje religii nie pogłębiają ich wiary. Już wiele lat temu Jerzy Bagrowicz, analizując

²⁹ Szymczak, „Wiedza religijna”, 92.

wyzwania dla edukacji religijnej, pisał: „Jednym z nich, kto wie czy nie najważniejszym, jest wskazanie, że niewątpliwie jest nim zaniedbanie inicjacyjno-katechumenalnego kształtu edukacji religijnej we współczesności”³⁰. Problem ten wynika przede wszystkim z dynamicznej sekularyzacji, skutkującej obojętnością na sprawy religijne.

Szukając odpowiedzi na to wyzwanie, warto zaproponować poprzedzenie katechezy, polegającej na przekazie doktryny, preewangelizacją³¹, a następnie ewangelizacją. Najogólniej rzecz ujmując, pierwsza z nich polega na poszukiwaniu prawdy o człowieku i świecie a druga na głoszeniu kerygmatu chrześcijańskiego. Trzeba jednak pamiętać, że do zbudowania postaw religijnych nie wystarczy wiedza, jest bowiem tylko jednym z ich komponentów³². Oprócz wiedzy konieczne jest przede wszystkim doświadczenie religijne, z którego rodzi się przeżycie. Chodzi to zwłaszcza o indywidualne doświadczenie, podczas którego zdobytym informacjom towarzyszy „odpowiednie zabarwienie emocjonalne i przypisywanie wartości”³³.

W tym wymiarze edukacji religijnej warto zwrócić szczególną uwagę na świadectwo chrześcijańskie, które przemawia dużo silniej niż słowa i skłania do naśladowania. Jan Paweł II pisał, że „człowiek współczesny bardziej wierzy świadkom, aniżeli nauczycielom, bardziej doświadczeniu, aniżeli doktrynie, bardziej życiu i faktom, aniżeli teoriom” (*Redemptoris Missio*, nr 42). Jednocześnie trzeba być świadomym, że w szkole trudno jest o doświadczenie i przeżycie, gdyż z natury rzeczy koncentruje się ona na przekazie wiedzy. Konieczne jest więc uzupełnienie szkolnego nauczania religii o katechezę realizowaną we wspólnocie wyznaniowej. Bez niej pogłębianie wiary i budowanie postaw religijnych będzie bardzo utrudnione³⁴.

³⁰ Bagrowicz, „Inicjacyjno-katechumenalny”, 101.

³¹ Mąkosa, „Preewangelizacja pierwszym”, 25–34.

³² Por. Bazylak, „Postawy religijne młodzieży”, 172–173.

³³ Słotwińska, „Kształtowanie postaw”, 180–181.

³⁴ Mąkosa, „Przyszłość ewangelizacji”, 17.

7. Podsumowanie

Głównym celem tego artykułu było ukazanie opinii młodzieży szkół średnich na temat skuteczności nauczania religii w szkole w kwestiach przekazu wiedzy religijnej i pogłębiania wiary w Boga. Cel ten został osiągnięty przez analizę wyników badań przeprowadzonych w ramach projektu pt. „Edukacja religijna młodzieży polskiej – stan obecny, szanse i wyzwania”.

Analiza tych wyników pokazuje, że ponad połowa (57,5%) młodzieży uczęszczającej regularnie na lekcje religii dostrzega ich wpływ na poszerzanie wiedzy religijnej, ale tylko około jednej trzeciej regularnych uczestników lekcji religii (32,3%) dostrzega ich pozytywny wpływ na wiarę. W odniesieniu do uczniów nieregularnie uczęszczających na lekcje religii odsetki te są dużo niższe.

Oprócz analizy wyników badań określono także wyzwania, jakie niosą one dla działalności katechetycznej. Dotyczy to zwłaszcza niewystarczającej formacji religijnej poprzez edukację religijną w szkole. Podjęto więc próbę sformułowania postulatów zmierzających do udzielania adekwatnej odpowiedzi na przedstawione wyzwania.

Wydaje się zatem, że osiągnięto cele stawiane temu opracowaniu. W kolejnych publikacjach warto jednak przeprowadzić także analizę badań jakościowych. Może ona pomóc w jeszcze lepszym zrozumieniu problemu oraz sformułowaniu odpowiednich wniosków i wypracowaniu adekwatnych propozycji rozwoju.

The Influence of Teaching Religion at School upon Religious Knowledge and Faith of Students: An Analysis of the Opinions of the Youth

Abstract: Deepening religious knowledge and faith in God is the primary objective of religious education in the confessional and catechetical approach that operates in Poland. However, it is often believed that these goals are not adequately met. This article attempts to examine this issue from the perspective of students. To do so, an analysis of the opinions of high school students was conducted, obtained during nationwide quantitative research. The students themselves assessed whether and to what extent their participation in religious classes positively influences their religious knowledge and faith. Based on the analysis of these opinions, educational and pastoral conclusions are drawn, and an attempt is made to find solutions to the identified challenges.

Keywords: religious education, religious knowledge, religious faith, sociology of religion, catechesis

Bibliografia

- Bagrowicz, J., „Inicjacyjno-katechumenalny kształt edukacji religijnej dorosłych w Kościele”, *Collectanea Theologica* 72/2 (2002) 85–108.
- Baniak, J., „Żywotność katechezy szkolnej w Polsce w sprostzeniach i krytycznej ocenie młodzieży licealnej i akademickiej. Od akceptacji do kontestacji”, *Tradycja i innowacja w polu refleksji socjologii religii* (red. S.H. Zaręba – I. Borowik; Warszawa: Kontrast 2016) 341–357.
- Bazyłak, J., *Postawy religijne młodzieży i ich związki z wybranymi elementami osobowości* (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1984).
- Boguszewski, R., „Religijność młodzieży”, *Młodzież 2021. Raport z badań ilościowych zrealizowanych przez Fundację CBOS* (Warszawa: CBOS 2022) 126–140.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań nr 89/2022. Polski pejzaż religijny – z dalekiego planu* (oprac. M. Grabowska; Warszawa: CBOS 2022).
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań nr 91/2022. Polski pejzaż religijny – z bliższego planu* (oprac. M. Grabowska; Warszawa: CBOS 2022).
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa. Komunikat z badań nr 144/2021* (oprac. M. Grabowska; Warszawa: CBOS 2021).
- Czekalski, R., „Wiara i wiedza warunkiem katechezy”, *Studia Katechetyczne* 10 (2014) 41–52.
- Dingemans, L. – Rémy, I., „Kryteria żywotności katolicyzmu”, *Ludzie – wiara – Kościół. Analizy socjologiczne* (red. B. Cywiński; Warszawa: Więź 1966) 113–142.
- Filipczuk, M., „Wychowanie moralne w kontekście przemian cywilizacyjnych”, *Collectanea Theologica* 88/1 (2018) 141–171. DOI <https://doi.org/10.21697/ct.2018.88.1.06>.
- Główny Urząd Statystyczny, „Ludność według przynależności do wyznania religijnego”, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/tablice-z-ostatecznymi-danymi-w-zakresie-przynaloznosci-narodowo-etnicznej-jezyka-uzywanego-w-domu-oraz-przynaloznosci-do-wyznania-religijnego,10,1.html> (dostęp 17.10.2023).
- Gogolik, M., „Deklaracja wiary a poziom wiedzy religijnej młodzieży”, *Język. Religia. Tożsamość* 12 (2015) 35–56.

- Jarmoch, E., „Religijność indywidualna Polaków”, *Kościół i religijność Polaków 1945–1999* (red. W. Zdaniewicz – T. Zembrzuski; Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC 2000) 385–405.
- Jasiński, K., „The Internal Secularisation of Religion”, *Collectanea Theologica* 91/4 (2021) 95–111. DOI <https://doi.org/10.21697/ct.2021.91.4.04>.
- Katechizm Kościoła Katolickiego* (Poznań: Pallottinum 1994).
- Katolicka Agencja Informacyjna, „Raport Kościół w Polsce 2023”, <https://www.ekai.pl/raport-kosciol-w-polsce-2023> (dostęp 17.10.2023).
- Kawalec, P., „Wiedza”, *Encyklopedia katolicka* (red. E. Gigilewicz; Lublin: Wydawnictwo Naukowe KUL 2014) XX, 485–487.
- Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego* (Kielce: Jedność 2005).
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (Warszawa – Kraków: WAM 2001).
- Kurzydło, D., „Po co (nam) lekcja religii? Stosunek młodzieży do nauczania religii w szkole”, *Edukacja* 1 (2023) 4–17. DOI <https://doi.org/10.24131/3724.230103>.
- Mariański, J., *Pluralizm społeczno-kulturowy jako megatrend a religijność i moralność. Studium socjologiczne* (Lublin: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie 2022).
- Mąkosa, P., „Confessional and catechetical nature of religious education in Poland”, *The Person and the Challenges* 5/2 (2015) 53–66. DOI <https://doi.org/10.15633/pch.1521>.
- Mąkosa, P., „Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem formacji chrześcijańskiej”, *Katecheta* 54/7–8 (2010) 25–34.
- Mąkosa, P., „Przyszłość ewangelizacji i katechezy wobec przemian kulturowych”, *Wychowanie i katecheza w służbie Polakom w kraju i na emigracji* (red. P. Mąkosa; Lublin: Pronoia 2018) 8–19.
- Mąkosa, P. – Zając, M. – Zakrzewski, G., „Opting out of Religious Education and the Religiosity of Youth in Poland: A Qualitative Analysis”, *Religions* 13/906 (2022) 1–9. DOI <https://doi.org/10.3390/rel13100906>.
- Murawski, R., „Istotne funkcje katechezy”, *Horyzonty Wiary* 7/3 (1996) 6–7.
- Olechnicki, K. – Załęcki, P., *Słownik socjologiczny* (Toruń: Graffiti BC 2002).
- Opozda, D., „Wiedza”, *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (red. K. Chałas – A. Maj; Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2016) 1314–1318.
- Osewska, E., „Ograniczenia i możliwości katechezy w rodzinie”, *Seminare. Poszukiwania naukowe* 11 (1995) 81–98.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o Katechizacji* (Kielce: Jedność 2020).
- Piwowski, W., „Postawy wobec wiary”, *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji katowickiej* (red. W. Zdaniewicz – T. Zembrzuski; Katowice: Księgarnia św. Jacka 1999) 13–22.

- II Polski Synod Plenarny (1991–1999)* (Warszawa – Poznań: Pallottinum 2001).
- Rogowski, C., „Młodzież i ewangelizacja w środowiskach katolickich i protestanckich w Niemczech”, *Młodzież a ewangelizacja w perspektywie wyzwań XXI wieku* (red. W. Nowak; Olsztyn: Studio Poligrafii Komputerowej SQL 2000) 89–111.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach* (Dz.U. 1992 nr 36 poz. 155 z późniejszymi zmianami).
- Słotwińska, H., *Kształtowanie postaw na katechezie* (Lublin: Wydawnictwo KUL 2004).
- Stark, R. – Charles, Y.-G., „Wymiary zaangażowania religijnego”, *Socjologia religii. Wybór tekstów* (red. W. Piwowski; Kraków: Nomos 1998) 184–185.
- Szpet, J., „Podstawa programowa katechezy”, *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce* (red. S. Dziekoński; Warszawa: Verbinum 2003) 23–42.
- Szymczak, W., „Wiedza religijna jako parametr religijności. Założenia teoretyczne i ich implikacje”, *W poszukiwaniu ciągłości i zmiany. Religia w perspektywie socjologicznej* (red. I. Borowik; Kraków: Nomos 2012) 77–93.
- Szyndler, K., *Znajomość i akceptacja wartości religijno-moralnych. Studium katechetyczno-socjologiczne w świetle badań maturzystów archidiecezji przemyskiej* (Dysertacja doktorska: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2023).
- Święś, K., *Przemiany religijności miejskiej w czasie transformacji systemowej* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2011).
- Youcat – Katechizm Kościoła Katolickiego dla młodych* (Częstochowa: Edycja św. Pawła 2011).
- Vogt, E., „Problem obiektywności w badaniach socjoreligijnych”, *Socjologia religii. Wybór tekstów* (red. F. Adamski; Kraków: WAM 1983) 275–281.
- Zakrzewski, G., „Motywy rezygnacji młodzieży z lekcji religii oraz szanse zatrzymania tego procesu na podstawie badań w diecezji płockiej”, *Nowa epoka polskiej katechezy* (red. D. Kielb; Rzeszów: Bonus Liber 2021) 69–87.
- Zubrzycka-Maciąg, T., „Oczekiwania młodzieży względem nauczania religii w szkole średniej – raport z badań”, *Roczniki Teologiczne* 68/11 (2021) 71–86. DOI <https://doi.org/10.18290/rt226911.3>.